

УДК 323.2::167
doi: 10.15421/15201724

Розвиток громадянського суспільства як об'єкт наукового дослідження

С. С. Волинець

*Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
Дніпро, Україна*

У статті проаналізовано стан і тенденції наукового дослідження розвитку громадянського суспільства у вітчизняному суспільствознавстві. Наведено розроблену М. Розумним періодизацію еволюції наукових поглядів на питання розвитку громадянського суспільства в Україні. Наголошено, що дані питання охоплюють широке коло проблем і носять міждисциплінарний характер. Подано стислий огляд колективних досліджень, наукових розробок, монографій, аналітичних доповідей та записок, які присвячені різноманітним аспектам розвитку громадянського суспільства. Запропоновано тематичний розподіл зазначених вище наукових робіт. Встановлено основні напрями дослідження зарубіжного, в першу чергу, європейського досвіду щодо розвитку громадянського суспільства, а також взаємодії органів державної влади з громадськістю як критерію ефективності механізмів державного сприяння цьому процесу. Виявлено недостатній рівень комплексного аналізу державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства у вітчизняному суспільствознавстві, відсутність наукових дослідницьких робіт та монографій, присвячених цілісному, всебічному і ґрунтовному дослідженню її теоретичних та практичних аспектів. Зроблено висновок про необхідність більш глибокого, детального і ретельного вивчення питань розвитку громадянського суспільства з боку вітчизняної науки державного управління.

Ключові слова: державна політика; органи виконавчої влади; об'єднання громадян; місцева демократія; державна фінансова підтримка; громадянська активність; громадянська освіта; громадянська культура; інституціоналізація

Development of civil society as an object of scientific research

S. S. Volynets

*Dnipropetrovsk regional institute of public administration of National Academy of Public Administration
Under the President of Ukraine, Dnipro, Ukraine*

The article investigates state and trends of scientific development of the civil society development, which began in the national social sciences in the early 1990's and, in the opinion of M. Rozumnogo, passed three stages of evolution. The study notes that issues of the civil society development cover a wide range of problems and are interdisciplinary. Specialists in public administration, political scientists, historians, lawyers, sociologists, economists, philosophers and representatives of public associations actively investigate them. On this basis, the study emphasizes that the corresponding scientific works can combine at once several approaches – political science, sociological, historical, legal etc. The study draws attention to the fact that a large number of monographs, scientific papers, analytical developments and reports, scientific and journalistic articles, materials of scientific and practical conferences, seminars and round tables, more than one hundred national dissertations on various branches of science devote to various aspects of civil society development. Over the past years, domestic scholars have paid special attention to the study of foreign experience in the development of civil society. As a result, they have prepared a number of recommendations and proposals for the implementation of the most successful foreign practices in this direction in Ukraine. Describing the degree of scientific research of the civil society development, the study concludes that, despite a large number of scientific publications and works, their main attention is paid to certain

Цитування даної статті: Волинець С. С. Розвиток громадянського суспільства як об'єкт наукового дослідження / С. С. Волинець // *Аспекти публічного управління*. – 2017. – Т. 5. – № 8-9. – С. 11-21. doi: 10.15421/15201724

Citation of this article: Volynets, S. S. (2017). Rozvytok hromadyans'koho suspil'stva yak ob'ekt naukovoho doslidzhennya [Development of civil society as an object of scientific research]. *Public administration aspects*, 5(8-9), 11-21. doi: 10.15421/15201724 (in Ukrainian).

Received: 07.08.2017

Accepted: 08.09.2017

aspects and mechanisms of the state's influence on this process. At the same time, there are practically no research papers, monographs, which would be devoted to a comprehensive analysis of the state policy of promoting the civil society development, contained a coherent, comprehensive and thorough study of its theoretical and practical aspects. As a result, the study notes that for today the given question needs more profound, detailed and thorough research by the national science of public administration. In Ukraine, there is a lack of scientific developments devoted to a comprehensive analysis of specific areas and mechanisms for the implementation and improvement of state policy in this area. At the same time, it is important that such works include a scientific-theoretical and methodological analysis, as well as practical recommendations, based on a thorough examination of the current state, trends and problems of the civil society development.

Keywords: state policy; executive bodies; association of citizens; local democracy; state financial support; civic activism; civic education; civic culture; institutionalization

Развитие гражданского общества как объект научного исследования

С.С. Вольнец

Днепропетровский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, Днепр, Украина

В статье проанализировано состояние и тенденции научного исследования развития гражданского общества в отечественном обществоведении. Приведено разработанную М. Разумным периодизацию эволюции взглядов на вопросы развития гражданского общества в Украине. Отмечено, что данные вопросы охватывают широкий круг проблем и носят междисциплинарный характер. Подано краткий обзор коллективных исследований, научных разработок, монографий, аналитических докладов и записок, которые посвящены различным аспектам развития гражданского общества. Предложено тематическое разделение указанных выше научных работ. Установлены основные направления исследования зарубежного, в первую очередь, европейского опыта развития гражданского общества, а также взаимодействия органов государственной власти с общественностью в качестве критерия эффективности механизмов государственного содействия данному процессу. Выявлено недостаточный уровень комплексного анализа государственной политики содействия развитию гражданского общества в отечественном обществоведении, отсутствие научных исследовательских работ и монографий, посвященных целостному, всестороннему и основательному исследованию ее теоретических и практических аспектов. Сделан вывод о необходимости более глубокого, детального и тщательного изучения вопросов развития гражданского общества со стороны отечественной науки государственного управления.

Ключевые слова: государственная политика; органы исполнительной власти; объединения граждан; местная демократия; государственная финансовая поддержка; гражданская активность; гражданское образование; гражданская культура; институционализация

Постановка проблеми. Активне, впливове та потужне громадянське суспільство виступає вагомим чинником впровадження якісних суспільних перетворень, належного врядування та ефективної державної політики. Сучасні тенденції його розвитку, зростання ролі та активності в багатьох сферах життя спонукають до проведення наукових досліджень з метою поглиблення й удосконалення форм, методів та інструментів державної підтримки цих процесів. Актуальність проведення зазначених досліджень відповідає, в тому числі, тенденціям розвитку світової і вітчизняної науки, що характеризується значним підвищенням інтересу до проблем громадянського суспільства на рубежі ХХ–ХХІ століть, спричиненого політичними змінами в країнах пострадянського простору.

Аналіз досліджень та публікацій. Ва-

гомий внесок у вивчення питань розвитку громадянського суспільства зробили зарубіжні та вітчизняні науковці: Дж. Александер, Е. Арато, О. Бабкін, Е. Геллер, М. Говард, Дж. Голдстоун, В. Горбатенко, А. Карась, Ж. Керман, Дж. Кін, Д. Коген, А. Колодій, І. Кресіна, М. Михальченко, Ф. Рудич, Л. Саламон, Н. Урбінагі, Ф. Фукуяма, Д. Хелд, О. Хеффе.

Дослідженню окремих аспектів становлення та розвитку громадянського суспільства присвячені дисертаційні роботи українських вчених: В. Баркова, В. Борисової, А. Грамчук, М. Драч, О. Задоянчука, М. Заплетнюка, М. Іванюка, А. Лазаревої, О. Лотюк, Т. Матвійчука, В. Мельника, В. Моргуна, В. Нікітіна, Л. Новосколькової, О. Сабадухи, В. Скворця, Р. Черноног, О. Чувардинського та інших.

Метою дослідження є з'ясування стану і тенденцій наукового дослідження процесу розвитку громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятиліть трансформаційні і демократизаційні процеси у посттоталітарних країнах Східної Європи викликали підвищену увагу багатьох науковців до питань винайдення механізмів та шляхів відродження, побудови і розвитку громадянського суспільства, які тривалий час не знаходили належного висвітлення у західному і вітчизняному суспільствознавстві.

Дослідження зазначених вище процесів розпочалось у вітчизняному суспільствознавстві на початку 1990-х років. М. Розумний виділяє три етапи в еволюції наукових поглядів на питання розвитку в Україні громадянського суспільства:

- перший етап (приблизно до початку 2000-х років) відзначався тим, що розвиток громадянського суспільства розглядався як невід'ємна складова процесу трансформації і часто не виділявся в якості спеціальної теми досліджень. Наукова проблематика цього періоду стосувалася, головним чином, розбудови структур громадянського суспільства як однієї з ключових передумов демократизації, взаємовідношення вітчизняного і європейського досвіду побудови громадянського суспільства;

- другий етап (2000-і роки) характеризувався помітним зростанням числа досліджень, присвячених розвитку громадянського суспільства. Більшість авторів висловлювала загальну думку про необхідність розширення участі громадськості у трансформаційних процесах, вирішенні повсякденних проблем суспільства і реалізації загальнодержавних завдань;

- третій етап (з 2010 року) ознаменувався перетворенням ідеї розвитку громадянського суспільства на неодмінний елемент державної політики, а питань взаємовідносин громадянського суспільства і держави – на провідний напрямок наукових досліджень, що активно розробляється під егідою органів влади, академічних установ та міжнародних організацій. Крім того, проблематика розвитку громадянського суспільства була наповнена в цей період новими аспектами через зв'язок із суміжними напрямками суспільствознавчих досліджень [23, с. 105–111].

Сьогодні питання становлення та розвитку громадянського суспільства охоплюють широке коло проблем і носять міждисциплінарний характер – вони активно досліджуються фахівцями у галузі державного управління, політологами, істориками, правознавцями, соціологами, економістами, філософами, представниками численних громадських об'єднань. Тому відповідні наукові праці відрізняються великим спектром підходів до їх вивчення та можуть поєднувати у собі одразу кілька з них – політологічний, соціологічний, історичний, правовий тощо.

Різноманітним аспектам зазначених питань присвячена значна кількість монографій, наукових робіт, аналітичних розробок та доповідей, наукових та науково-публіцистичних статей, матеріалів науково-практичних конференцій, семінарів і «круглих столів», більше ста вітчизняних дисертацій з різних галузей науки, які можна згрупувати за їх тематикою на дослідження: стану, тенденцій, проблем та перспектив розвитку громадянського суспільства; інституціоналізації громадянського суспільства; конституційно-правових засад розвитку громадянського суспільства, створення і діяльності об'єднань громадян; проблем становлення неурядових організацій та їх значення для розбудови громадянського суспільства в Україні; взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадськістю; участі громадськості у виробленні державної політики та ухваленні управлінських рішень; форм та механізмів громадського контролю за діяльністю органів влади; фінансового забезпечення діяльності об'єднань громадян; стимулювання громадянської активності; засад та принципів функціонування громадянської освіти, методів виховання громадянської культури і компетентності.

До питань становлення і розвитку громадянського суспільства зверталися автори низки вітчизняних колективних досліджень. Одним з перших був збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України під назвою «Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи», виданий у 2001 році за редакцією В. Лугового та В. Князева. У ньому аналізуються теоретичні розробки та практичний досвід реалізації різних аспектів концепції громадянського суспіль-

ства, висвітлюються перспективи становлення громадянського суспільства в Україні крізь призму його економічних, соціально-політичних, духовно-культурних, ідеологічних та інших ціннісних вимірів [9].

Ф. Рудич, А. Кудряченко, А. Пахарев, М. Михальченко, Г. Щедрова, Р. Балабан, Г. Зеленько, Ю. Ганжурова та інші науковці у 2005 році видали спільну роботу «Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку», в якій визначаються міжнародні чинники формування громадянського суспільства в Україні, розкриваються загальні та особливі аспекти розвитку громадянського суспільства в країнах Центральної та Східної Європи [11].

Автори ще однієї наукової розробки Національної академії державного управління при Президентові України «Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні процеси» (2010 рік) аналізують сучасний стан та актуальні проблеми розвитку громадянського суспільства в межах євроінтеграційного напрямку розвитку. У своїй роботі Н. Бенюх, С. Шубін, А. Яскевич, І. Рейтерович, О. Мельник, О. Вітенко та С. Грибань розглядають інституційний розвиток громадянського суспільства, його політико-правові та культурні засади, роль державної політики у сфері європейської інтеграції в становленні громадянського суспільства. Крім того, вони пропонують варіанти вдосконалення та запровадження нових механізмів державної підтримки середнього класу як основи громадянського суспільства в Україні [8].

До дослідження теоретико-методологічних засад інституційного розвитку громадянського суспільства, ролі об'єднань громадян у процесі вироблення та формування публічної політики, базових засад і ролі держави у формуванні та розвитку громадянського суспільства звертаються автори навчального посібника «Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства» (2011 рік) Ю. Сурмін, А. Михненко, М. Шпильовий, Є. Ралдугін, М. Годзюр, С. Кравченко, Т. Крушельницька, Р. Науменко, Г. Колісник, Н. Дармограй, Є. Сербіна та інші [32].

Аналізу соціально-філософських, політичних і соціально-правових проблем розвитку громадянського суспільства, з'ясуванню чинників його становлення в Україні та ролі правової культури у цьому процесі присвя-

чена робота «Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку», що вийшла у 2013 році за загальною редакцією М. Требіна. Серед її авторів також Г. Васильєв, В. Воднік, О. Волянська, Л. Герасіна, В. Зимогляд, Ю. Золотарьова, Г. Клімова, Н. Осипова, І. Підкуркова, В. Погрібна, І. Поліщук, О. Сахань [10].

Аналітична доповідь «Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці», підготовлена у 2013 році Інститутом політичних і етнопонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, узагальнює результати досліджень О. Майбороди, Т. Андрійчук, Г. Зеленько, Н. Окши, П. М'яло та інших щодо інституціонального забезпечення державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, організаційної та функціональної спроможності органів виконавчої влади у цій сфері, ефективності форм і методів їх взаємодії з громадськими об'єднаннями у питаннях побудови громадянського суспільства [5].

Огляд теоретичних та практичних аспектів розвитку громадянського суспільства містить колективна монографія вітчизняних науковців «Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи» (2014 рік) за загальною редакцією О. Руденко і С. Штурхецького. В ній розкриваються теоретико-методологічні передумови вивчення громадянського суспільства, його вплив на державне управління, історико-культурологічні засади зародження та функціонування громадянського суспільства, міжнародна практика сприяння його розвитку, роль органів місцевого самоврядування у формуванні громадянського суспільства тощо [26].

В аналітичних доповідях Національного інституту стратегічних досліджень (далі – НІСД) «Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні» (2012 рік), «Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості» (2014 рік) та «Розвиток громадянського суспільства в Україні» (2015 рік) розглядаються процеси інституціонального розвитку громадянського суспільства, стан формування та впровадження різних форм взаємодії органів державної влади з організаціями громадянського суспільства, подається загальна характеристика громадського сектора, досліджуються суспільні ініціативи, форми і прак-

тики самоорганізації громадян. Автори цих доповідей (В. Яблонський, О. Корнієвський, П. Вознюк, Д. Горелов, Ю. Опалько, Г. Палій, А. Єрмолаєв, М. Розумний) зосередили свою увагу, в тому числі, на визначенні стратегічних пріоритетів і головних завдань державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства, оцінці політико-правового середовища у цій сфері, формулюванні пріоритетних завдань удосконалення нормативно-правової бази функціонування об'єднань громадян, виробленні кроків, спрямованих на досягнення належного рівня взаємодії органів державної влади та громадськості для ефективної реалізації державної політики, здійснення дієвого громадянського контролю, впровадження реформ [20; 24; 21].

В аналітичній доповіді «Розвиток громадянського суспільства України в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів» (2016 рік) експерти НІСД, крім зазначених вище питань, проаналізували також основні тенденції та проблеми взаємодії органів державної влади і громадських об'єднань в умовах системного реформування в Україні та протидії зовнішній агресії, обґрунтували важливість Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства для поліпшення його політико-правового середовища, розглянули основні проблеми участі громадськості у місцевому самоврядуванні [25].

Серед наукових публікацій, присвячених питанням державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, слід також виділити аналітичну записку «Основні тенденції та проблеми реалізації «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки». В ній експертами НІСД визначено та охарактеризовано стан і основні тенденції державного сприяння розвитку та інституалізації громадянського суспільства в Україні протягом 2016 року, вказано на проблеми, які перешкоджають реалізації громадських ініціатив та діяльності громадських об'єднань. На основі здійсненого аналізу авторами аналітичної записки О. Корнієвським і А. Руденко підготовлено рекомендації органам державної влади щодо удосконалення вироблення та реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [18].

Протягом останніх років вітчизняні науковці приділяють особливу увагу вивченню

зарубіжного, в першу чергу, європейського досвіду щодо розвитку громадянського суспільства та взаємодії органів державної влади з громадськістю як критерію ефективності механізмів державного сприяння цьому процесу. Вченими досліджуються програмні заходи і передові практичні методи, що застосовуються ЄС з метою розвитку громадянського суспільства та залучення громадськості до процесів ухвалення рішень на рівні ЄС, стратегічні програмні рекомендації Ради Європи з даного питання, аналізуються приклади розробки, впровадження і виконання національних угод, концепцій та стратегій сприяння розвитку громадянського суспільства у зарубіжних країнах, функціонування державних органів, відповідальних за реалізацію цих політичних документів та співпрацю з громадськістю. Здійснюється всебічний огляд та порівняльний аналіз успішних форм і практик співпраці органів державної влади з громадськими об'єднаннями, механізмів громадянського контролю, правових засад розвитку громадянського суспільства та діяльності громадських об'єднань [4; 16; 13; 14; 29; 2; 28; 17; 1; 30]. Вивчається зарубіжний досвід залучення громадськості до формування та реалізації державної політики, у тому числі, за допомогою електронних засобів зв'язку та спеціально створених консультаційних порталів [27]. Розглядаються соціокультурні чинники громадянського суспільства [3], основні міжнародні стандарти, принципи та форми державного фінансування громадських об'єднань, їх прямої і непрямої державної підтримки [7; 15].

На основі аналізу успішного зарубіжного досвіду розвитку громадянського суспільства, а також моделей організації взаємодії органів державної влади з громадськістю вітчизняними науковцями підготовлено низку рекомендацій та пропозицій щодо їх впровадження в українську практику.

В цілому, характеризуючи ступінь наукової розробки питання розвитку громадянського суспільства, можна зробити висновок, що, незважаючи на значну кількість наукових публікацій та праць, головна їх увага приділена окремим аспектам та механізмам впливу держави на цей процес. Разом з тим, практично відсутні дослідницькі роботи, праці монографічного рівня, які були б присвячені комплексному аналізу державної політики

сприяння розвитку громадянського суспільства, містили цілісне, всебічне і ґрунтовне дослідження її теоретичних та практичних аспектів.

Виняток становлять хіба що окремі статті і публікації експертів неурядових дослідних та громадських організацій, найбільш вагомими з яких протягом останніх років є колективні праці, підготовлені Українським незалежним центром політичних досліджень (далі – УНЦПД). Співавторами цих публікацій виступили: М. Лациба та А. Красносільська (УНЦПД), А. Волошина (Творче об'єднання «ТОРО», Контактна група Transparency International в Україні), О. Хмара (Творче об'єднання «ТОРО»), В. Рубцов (Інститут місцевої демократії), Н. Чермошенцева (Громадська організація «Нова генерація»), О. Ващук (Інформаційно-правовий центр «Наше право»), В. Купрій (Творчий центр ТЦК), В. Тимошук (Центр політико-правових реформ), О. Вінніков (Мережа розвитку європейського права) та інші.

Видана УНЦПД у 2013 році книга «Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства» залишається на сьогоднішній день чи не єдиною працею, в якій представлено загальний огляд мети, завдань, призначення, нормативного та інституційного забезпечення державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. В ній наведено методичні рекомендації щодо шляхів і заходів з реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, зокрема стосовно вдосконалення законодавства на національному та місцевому рівнях; забезпечення умов для участі громадськості у формуванні та реалізації політики; запровадження консультацій з громадськістю; запровадження і популяризації інструментів місцевої демократії; здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади; сприяння проведенню громадських експертиз та роботі консультативно-дорадчих органів; залучення громадських об'єднань до реалізації державної і місцевої політики, надання соціальних послуг та виконання заходів цільових програм; підвищення рівня громадянської та правової культури; фінансової підтримки громадських об'єднань; розробки та реалізації регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства. Крім того, книга

містить рекомендації та поради з планування і моніторингу діяльності органів виконавчої влади щодо реалізації відповідної політики, залучення до цього процесу громадських об'єднань, створення і забезпечення роботи структурних підрозділів у зв'язках із громадськістю [6].

Інша праця УНЦПД під назвою «Як організувати державну політику сприяння розвитку громадянського суспільства» містить аналітичні матеріали, що характеризують стан, ефективність і проблеми інституційного забезпечення формування та реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, огляд і порівняння європейської практики формування та виконання державної політики у цій сфері.

У книзі наводяться результати загальнодержавного моніторингу реалізації Концепції сприяння розвитку громадянського суспільства на рівні міністерств та обласних державних адміністрацій, а також висновки і рекомендації громадських експертів щодо посилення ефективності діяльності органів виконавчої влади з виконання зазначеної Концепції за такими напрямками: система планування заходів із реалізації Концепції сприяння розвитку громадянського суспільства та звітування щодо неї; оцінка стану виконання планів заходів із реалізації Концепції сприяння розвитку громадянського суспільства; взаємодія органів виконавчої влади та громадських об'єднань, сприяння роботі громадських рад; підходи до організації консультацій з громадськістю; відповідність практики виконання органами виконавчої влади Концепції сприяння розвитку громадянського суспільства очікуванням громадянського суспільства; організаційно-методичне забезпечення структурних підрозділів, відповідальних за координацію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства.

Наведений у книзі аналіз розробки та реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в країнах Європи ґрунтується на дослідженнях Європейського центру некомерційного права. Особливу увагу при цьому приділено політичним документам на підтримку розвитку громадянського суспільства та проблемам їх виконання; органам, відповідальним за співпрацю з громадськими об'єднаннями та виконання політичних документів; планам реалізації для виконання

зобов'язань, які містяться в політичних документах, і моніторингу їх результатів.

Наголошуючи, що Україні потрібна ефективна інституалізація державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, автори пропонують моделі її вироблення та адміністрування, а також варіанти організації роботи вітчизняних органів державної влади на основі персональної відповідальності, комплексності та координованості [12].

Стану реалізації, інституційному забезпеченню та напрямам вдосконалення державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, детальному аналізу законодавства та практики його застосування у сферах створення та реєстрації громадських об'єднань, виробленню рекомендацій щодо покращення законодавчого середовища, пов'язаного з залученням неурядових організацій до надання соціальних послуг та розвитком громадянського суспільства в Україні, аналізу державної фінансової підтримки діяльності громадських об'єднань, механізмів громадської участі і оподаткування благодійної діяльності присвячена ще одна книга УНЦПД «Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити?» [19].

Публікація експертів УНЦПД «Розробка регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства», крім загального огляду мети, завдань та інституційного забезпечення державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, містить також методичні рекомендації щодо алгоритму розробки регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства, орієнтовної структури програм, визначення мети, завдань програм та заходів програм (із оглядом відповідного досвіду різних регіонів України), визначення очікуваних результатів і результативних показників виконання програми, порядку моніторингу реалізації програм [22].

Варто зазначити, що названі вище пуб-

лікації УНЦПД мають не науковий, а практичний характер та видані за рахунок зарубіжних грантів у рамках програми МАТРА посольства Королівства Нідерландів в Україні, програми «Громадянське суспільство та належне врядування» Міжнародного фонду «Відродження», проекту «Об'єднуємося заради реформ (UNITER)» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), проекту «Розвиток громадянського суспільства» Програми розвитку ООН.

З огляду на це, як зазначає Д. Волкова, їх важко оцінити однозначно. З одного боку, УНЦПД здійснює регулярну і ретельну роботу, друкуючи значну кількість публікацій, матеріалів довідкового і аналітичного характеру, написаних здебільшого практичними працівниками в цій сфері та адресованих переважно засновникам та учасникам громадських організацій. З іншого боку, хоча відсутність зв'язку теорії та практики є недоліком, проте, на думку Д. Волкової, з якою можна погодитись, праці експертів УНЦПД допомагають привернути увагу до проблем розвитку громадянського суспільства, містять цікаві, а інколи й унікальні факти (наприклад, статистичні огляди стану громадянського суспільства в Україні) і багато доречних пропозицій щодо вдосконалення державної політики у цій сфері [31, с. 22].

Висновки. Підсумовуючи огляд наукових досліджень розвитку громадянського суспільства, слід зазначити, що на сьогоднішній день дане питання потребує більш глибокого, детального і ретельного вивчення з боку вітчизняної науки державного управління. В Україні бракує наукових розробок, присвячених комплексному аналізу конкретних напрямів і механізмів реалізації та удосконалення державної політики у даній сфері. При цьому важливо, щоб такі праці містили, як науково-теоретичний та методологічний аналіз, так і практичні рекомендації, побудовані на ґрунтовному дослідженні сучасного стану, тенденцій і проблем розвитку громадянського суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бабінова О. О. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю: теоретико-методологічний аспект: дис... канд. наук з держ. упр.: за спец. 25.00.01 – теорія і історія державного управління / О. О. Бабінова. – К., 2006. – 197 с.
2. Берченко Г. В. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: за спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / Г. В. Берченко. – Х., 2011. – 219 с.
3. Білоус А., Пасько Я. Соціокультурні чинники громадянського суспільства: Центральна Європа та Україна [Електронний ресурс] / А. Білоус, Я. Пасько. – Режим доступу: http://experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=58512.
4. Даудова Г. В. Взаємодія держави і громадянського суспільства: європейський досвід [Електронний ресурс] / Г. В. Даудова. – Режим доступу: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/4/01.pdf>.
5. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці: аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 376 с.
6. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. Методичні рекомендації / Український незалежний центр політичних досліджень: А. О. Красносільська, М. В. Лациба, А. В. Волошина, В. О. Купрій, Н. М. Чермошенцева, О. Л. Вашук – К.: Агентство «Україна», 2013. – 180 с.
7. Державне фінансування громадських організацій: зарубіжний досвід та рекомендації щодо впровадження в Україні: [аналіт. зап.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.gov.ua/articles/811>.
8. Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні процеси: наук. Розробка / Н. Ф. Бенюх, А. Й. Яскевич, І. В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С. О. Телешуна. – К.: НАДУ, 2010. – 52 с.
9. Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи / ред.: В. І. Луговий, В. М. Князев; Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2001. – 252 с.
10. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін.; за ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2013. – 536 с.
11. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку: [монографія] / Ф. М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю. С. Ганжуров [та ін.]; за заг. ред. Ф. М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – 582 с.
12. Як організувати державну політику сприяння розвитку громадянського суспільства / М. В. Лациба, О. С. Хмара, А. О. Красносільська та ін.; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Агентство «Україна», 2011. – 224 с.
13. Халецький А. В. Зарубіжний досвід сприяння розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс] / А. В. Халецький. – Режим доступу: <http://dy.nayka.com.ua/?op=1&z=546>.
14. Крупник А. Зарубіжний досвід громадського контролю: уроки для України [Електронний ресурс] / А. Крупник. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/zarubizhni-dosvid-gromadskogo-kontroliu-uroki-dlia-ukraini1>.
15. Кириленко О. Міжнародний досвід застосування нетрадиційних методів фінансування громадських організацій [Електронний ресурс] / О. Кириленко. – Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/621/789>.
16. Матяж С. В. Європейський досвід розвитку та функціонування інститутів громадянського суспільства [Електронний ресурс] / С. Матяж. – Режим доступу: <http://politics.chdu.edu.ua/article/download/27712/24819>.
17. Месюк М. П. Механізми регулювання взаємодії інститутів влади і громадянського суспільства: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. наук з держ. упр.: за спец. 25.00.02 – механізми державного управління / М. П. Месюк. – Київ, 2014. – 248 с.
18. Основні тенденції та проблеми реалізації «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки». Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nac_strateg-36e4c.pdf.
19. Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити? / М. В. Лациба, А. О. Красносільська та ін.; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Агентство «Україна», 2011. – 132 с.
20. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. / А. В. Єрмолаєв, Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський [та ін.]. – К.: НІСД, 2012. – 48 с.
21. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: загальні тенденції, регіональні особливості: аналітична доповідь / В. М. Яблонський, О. А. Корнієвський, С. М. Василюк та ін. – К.: НІСД, 2014. – 78 с.

22. Розробка регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства / Український незалежний центр політичних досліджень: А. О. Красносільська, М. В. Лациба. – К.: Агентство «Україна», 2012. – 88 с.
23. Розумний М. М. Громадянське суспільство як предмет політичної науки в Україні / М. М. Розумний // Політологічні студії. – 2016. – Вип. 5. – С. 105-116.
24. Розвиток громадянського суспільства в Україні: аналітична доповідь / В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д. М. Горелов [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. – К.: НІСД, 2015. – 60 с.
25. Розвиток громадянського суспільства України в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів / В. М. Яблонський, О. М. Балакірева, Т. В. Бельська та ін.; за ред. О. А. Корнієвського. – К.: НІСД, 2016. – 72 с.
26. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи: колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. – Острог: ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 328 с.
27. Щодо впровадження електронних механізмів прямої демократії в Україні у контексті посилення державно-громадського діалогу та взаємодії: [аналіт. зап.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.gov.ua/articles/1409>.
28. Соха С. І. Публічний статус громадських об'єднань в Україні: адміністративно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: за спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / С. І. Соха. – Львів, 2016. – 233 с.
29. Ткаченко І. Громадянське суспільство і Європейський Союз: функціонування й співпраця [Електронний ресурс] / І. Ткаченко. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4544>.
30. Ундір В. О. Взаємовідносини місцевих органів виконавчої влади з об'єднаннями громадян (на прикладі Рівненської області): дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 – політичні інститути та процеси / В. О. Ундір. – Львів, 2015. – 235 с.
31. Волкова Д. Є. Конституційне законодавство України про громадські організації: стан та перспективи гармонізації з європейськими стандартами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / Д. Є. Волкова. – Одеса, 2015. – 217 с.
32. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства: навч. посіб. / за наук. ред. Ю. П. Сурміна, А. М. Михненка; авт. кол.: Ю. П. Сурмін, А. М. Михненко, Т. П. Крушельницька та ін. – К.: НАДУ, 2011. – 388 с.

REFERENCES:

1. Babinova, O. (2006). *Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia z hromadskistiu: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Interaction of Public Administration and Local Governments with the Public: Theoretical and Methodological Aspect]*. Kyiv (in Ukrainian)
2. Berchenko, H. (2011). *Konstytutsiini zasady hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Constitutional Foundations of Civil Society in Ukraine]*. Kharkiv (in Ukrainian)
3. Bilous, A., & Pasko, I. *Sotsiokulturni chynnyky hromadianskoho suspilstva: Tsentralna Yevropa ta Ukraina [Socio-cultural factors of civil society: Central Europe and Ukraine]*. Access mode: http://experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=58512 (in Ukrainian)
4. Daudova, H. V. *Vzaiemodiia derzhavy i hromadianskoho suspilstva: yevropeyskyi dosvid [The interaction of state and civil society: European experience]*. Access mode: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/4/01.pdf> (in Ukrainian)
5. *Derzhava i hromadianske suspilstvo v Ukraini: poshuk kontseptsii spivpratsi: analitychna dopovid [State and Civil Society in Ukraine: Finding the Concept of Cooperation: An Analytical Report]*. (2013). Kyiv (in Ukrainian)
6. *Derzhavna polityka spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva. Metodichni rekomendatsii [State policy for promoting civil society development. Guidelines]*. (2013). Kyiv (in Ukrainian)
7. *Derzhavne finansuvannia hromadskykh orhanizatsii: zarubizhnyi dosvid ta rekomendatsii shchodo vprovadzhennia v Ukraini: [analit. zap.] [Public funding of non-governmental organizations: foreign experience and recommendations for implementation in Ukraine: [analytical note]]*. Access mode: <http://niss.gov.ua/articles/811> (in Ukrainian)
8. *Evolutsiia i rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini ta yevrointehratsiini protsesy: nauk. rozrobka [Evolution and Development of Civil Society in Ukraine and European Integration Processes: Scientific Development]*, (2010). Kyiv (in Ukrainian)

9. *Formuvannya hromadianskoho suspilstva v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy* [Formation of civil society in Ukraine: state, problems, perspectives]. (2001). Kyiv (in Ukrainian)
10. *Hromadianske suspilstvo: politychni ta sotsialno-pravovi problemy rozvytku: monohrafiia* [Civil Society: Political and Socio-Legal Development Issues: monograph]. (2013). Kharkiv (in Ukrainian)
11. *Hromadianske suspilstvo v suchasni Ukraini: spetsyfika stanovlennia, tendentsii rozvytku: monohrafiia* [The civil society in modern Ukraine: specificity of formation, trends of development: monograph]. (2005). Kyiv (in Ukrainian)
12. *Iak orhanizuvaty derzhavnu polityku spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva* [How to organize a state policy promoting the development of civil society]. (2011). Kyiv (in Ukrainian)
13. Khaletskyi, A. V. Zarubizhnyi dosvid spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva [The foreign experience in promoting civil society development]. Access mode: <http://dy.nayka.com.ua/?op=1&z=546> (in Ukrainian)
14. Krupnyk A. Zarubizhnyi dosvid hromadskoho kontroliu: uroky dlia Ukrainy [Foreign experience of public control: lessons for Ukraine]. Access mode: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/zarubizhnii-dosvid-gromadskogo-kontroliu-uroki-dlia-ukraini1> (in Ukrainian)
15. Kyrylenko, O. Mizhnarodnyi dosvid zastosuvannia netradytsiinykh metodiv finansuvannia hromadskykh orhanizatsii [The international experience in applying non-traditional methods of financing public organizations]. Access mode: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/articl> (in Ukrainian)
16. Matiazh, S. V. Yevropeyskyi dosvid rozvytku ta funktsionuvannia instytutiv hromadianskoho suspilstva [European experience in the development and operation of civil society institutions]. Access mode: <http://politics.chdu.edu.ua/article/download/27712/24819> (in Ukrainian)
17. Mesiuk, M. P. (2014). *Mekhanizmy rehulivannia vzaiemodii instytutiv vlady i hromadianskoho suspilstva: orhanizatsiino-pravovy aspekt* [Mechanisms for regulating the interaction between the institutions of power and civil society: the organizational and legal aspect]. Kyiv (in Ukrainian)
18. Osnovni tendentsii ta problemy realizatsii «Natsionalnoi stratehii spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2016-2020 roky». Analitichna zapyska [Main Trends and Problems of Implementation of the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2016-2020. The analytical note]. Access mode: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/nac_strateg-36e4c.pdf (in Ukrainian)
19. *Pravovi umovy rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini. Shcho potribno zrobyty?* [Legal conditions for the development of civil society in Ukraine. What should I do?]. (2011). Kyiv (in Ukrainian)
20. *Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: analit. dop.* [About the state of development of civil society in Ukraine: analytical report]. (2012). Kyiv (in Ukrainian)
21. *Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: zahalni tendentsii, rehionalni osoblyvosti: analitichna dopovid* [About the state of development of civil society in Ukraine: general tendencies, regional features: analytical report]. (2014). Kyiv (in Ukrainian)
22. *Rozrobka rehionalnykh tsilovykh prohram spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva* [The development of regional targeted programs for the promotion of civil society]. (2012). Kyiv (in Ukrainian)
23. Rozumnyi, M. M. (2016). Hromadianske suspilstvo yak predmet politychnoi nauky v Ukraini [Civil society as a subject of political science in Ukraine]. *Politolohichni studii*, 5, 105-116 (in Ukrainian)
24. *Rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini: analitichna dopovid* [The development of civil society in Ukraine: an analytical report]. (2015). Kyiv (in Ukrainian)
25. *Rozvytok hromadianskoho suspilstva Ukrainy v umovakh vnutrishnikh i zovnishnikh vytkyiv* [The development of civil society of Ukraine in conditions of internal and external challenges]. (2016). Kyiv (in Ukrainian)
26. *Rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini: mynule, suchasnist, perspektyvy* [The development of civil society in Ukraine: the past, the present, prospects: a collective monograph]. (2014). Ostroh (in Ukrainian)
27. Shchodo vprovadzhennia elektronnykh mekhanizmiv priamoi demokracji v Ukraini u konteksti posylennia derzhavno-hromadskoho dialohu ta vzaiemodii: [analit. zap.] [Concerning introduction of electronic mechanisms of direct democracy in Ukraine in the context of strengthening public-public dialogue and interaction: analytical note]. Access mode: <http://niss.gov.ua/articles/1409> (in Ukrainian)
28. Sokha, S. I. (2016). *Publichnyi status hromadskykh ob'iednan v Ukraini: administratyvno-pravovy aspekt* [The public Status of Public Associations in Ukraine: Administrative and Legal Aspects]. Lviv (in Ukrainian)
29. Tkachenko, I. Hromadianske suspilstvo i Yevropeyskyi Soiuz: funktsionuvannia i spivpratsia [The civil society and the European Union: functioning and cooperation]. Access mode: <http://www.viche.info/journal/4544> (in Ukrainian)
30. Undir, V. O. (2015). *Vzaiemovidnosyny mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady z obiednanniamy hromadian (na prykladi Rivnenskoj oblasti)* [Relations between local executive authorities and associations of citizens (on the example of Rivne oblast)]. Lviv (in Ukrainian)
31. Volkova, D. Ie. (2015). *Konstytutsiine zakonodavstvo Ukrainy pro hromadski orhanizatsii: stan ta pers-*

pektyvy harmonizatsii z yevropeiskymy standartamy [Constitutional Law of Ukraine on NGOs: the state and prospects of harmonization with European standards]. Odesa (in Ukrainian)

32. *Vzaiemodiia orhaniv derzhavnoi vlady ta hromadianskoho suspilstva [Interaction of public authorities and civil society: a manual].* (2011). Kyiv (in Ukrainian)

Волинець Сергій Сергійович – аспірант

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

Адреса: 49044, м. Дніпро, вул. Гоголя, 29

E-mail: ideology@ukr.net

Volynets Serhii S. – postgraduate

Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration Under the President of Ukraine

Address: 29, Gogol Str., Dnipro, 49044, Ukraine

E-mail: ideology@ukr.net

ORCID 0000-0003-1294-6613